

STRESZCZENIE

Wprowadzenie. Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez Światową Organizacją Zdrowia (WHO) używanie tytoniu pod różnymi jego postaciami powoduje rokrocznie wzrost umieralności ludzi na całym świecie. Tytoń jest aktualnie jedynym legalnym produktem konsumpcyjnym, który niesie szkody każdej osobie narażonej na jego działanie. Należy podkreślić, że prawie połowa osób używających go zgodnie z jego przeznaczeniem umiera w wyniku chorób odytoniowych. Palenie tytoniu powoduje choroby układu oddechowego (rozedma płuc, POChP, astma oskrzelowa, zapalenia płuc), układu pokarmowego (choroba wrzodowa żołądka i dwunastnicy), układu krążenia (ryzyko tętniaka aorty brzusznej, choroby wieńcowej serca, miażdżycy naczyń obwodowych, nagłej śmierci sercowej, udaru mózgu) oraz choroby nowotworowe bowiem wykazano silny związek przyczynowo - skutkowy palenia z rozwojem nowotworów złośliwych m.in.: płuca, krtani, gardła, przetyku, jamy ustnej, pęcherza moczowego, miedniczki nerkowej. [1-3]. Tytoń jest czynnikiem generującym zwiększenie ryzyka wystąpienia zakażeń w postaci infekcji górnych i dolnych dróg oddechowych, powikłań pooperacyjnych w postaci trudno gojących się ran. Wyżej wymienione choroby wynikają z toksycznego działania substancji chemicznych zawartych w dymie tytoniowym na komórki organizmu [4]. Dzieci i młodzież są grupą szczególnie narażoną na skutki czynnej i biernej ekspozycji na dym tytoniowy. Podatność na wpływ grupy rówieśniczej, chęć eksperymentowania i zdecydowanie szybszy proces uzależnienia organizmu adolescenta od nikotyny stanowi wyzwanie dla zdrowia publicznego.

Cel pracy. Celem głównym badania było określenie rozpowszechnienia palenia tytoniu i używania innych wyrobów tytoniowych wśród dzieci i młodzieży szkolnej w województwie podkarpackim, a także określenie poziomu narażenia dzieci i młodzieży na bierną ekspozycję na dym tytoniowy w opinii rodziców. Badaniu poddano również skłonność badanej młodzieży z placówek edukacyjnych województwa podkarpackiego do używania wyrobów tytoniowych, wpływ środowiska rówieśniczego na rozpoczęcie palenia tytoniu i korzystanie z wyrobów tytoniowych. Analizowano wpływ środków masowego przekazu na ograniczanie/popularyzację palenia tytoniu i wyrobów tytoniowych oraz wpływ środowiska rodzinnego na postawy wobec palenia tytoniu i używania innych wyrobów tytoniowych. Ocenie poddano rozpowszechnienie palenia tytoniu oraz używania innych wyrobów tytoniowych wśród rodziców/opiekunów badanych dzieci.

Materiał i metody. W pracy wykorzystano jako narzędzie badawcze dwa kwestionariusze ankiety. Pierwszy kwestionariusz był polską wersją kwestionariusza Global Youth Tobacco Survey (GYTS), zatwierdzoną i używaną do badań dzieci i młodzieży przez American Academy of Pediatrics (AAP). Drugi kwestionariusz adresowany do rodziców/opiekunów był polską wersją kwestionariusza American Academy of Pediatrics (AAP) dotyczącą badania biernej ekspozycji na dym tytoniowy i palenia tytoniu. Badanie zostało przeprowadzone metodą ankiety audytoryjnej za pomocą dwóch polskich wersji kwestionariuszy ankiet w okresie od marca 2019 do listopada 2019. Pierwszy kwestionariusz adresowany był do dzieci i młodzieży wieku 12-16 lat zaś drugi kwestionariusz przeznaczony był dla ich rodziców/opiekunów. Badani respondenci mieszkali w województwie podkarpackim. Badanie było przeprowadzone w wylosowanych placówkach oświatowo-wychowawczych (szkoły podstawowe wraz z zespołami gimnazjalnymi) na terenie województwa podkarpackiego. Zrealizowano je we współpracy i porozumieniem z Podkarpackim Państwowym Wojewódzkim Inspektorem Sanitarnym. Na przeprowadzenie niniejszego badania uzyskano zgodę Podkarpackiego Kuratorium Oświaty oraz Komisji Bioetycznej Uniwersytetu Rzeszowskiego (uchwała Nr 10/02/2019 z dn. 14.02.2019).

W grupie dzieci i młodzieży badaniem ankietowym objęto 771 osób. W badanej grupie znalazło się 420 dziewcząt (tj. 54,5% ogółu ankietowanych) oraz 351 chłopców (45,5%). Średnia wieku respondentów wynosiła $14,38 \pm 0,90$ lat. W przypadku dziewcząt ($14,41 \pm 0,95$ lat) była ona jedynie nieznacznie większa niż wśród chłopców ($14,34 \pm 0,84$ lat). Niemal połowa respondentów, tj. 370 osób (48,0%) uczęszczała do VII klasy szkoły podstawowej, 401 osób (52,0 %) było uczniami gimnazjum. Większość ankietowanych uczniów, tj. 507 osób (65,8%) zamieszkiwała na wsi. Ponadto 209 osób (27,1% ogółu badanych) to mieszkańcy małych miast, zaś 55 osób (7,1%) - mieszkańcy dużych miast.

Wyniki. Spośród 771 badanych uczniów próbę palenia papierosa zadeklarowało 148 osób (19,2%) w grupie badanej grupy uczniów. Uczniowie szkoły podstawowej było to 10%, zaś wśród uczniów szkoły gimnazjalnej 27,7%. Różnice w tym względzie były istotne statystycznie ($p < 0,001$). Próbę palenia papierosa podjęło 17,9% dziewcząt i 20,8% chłopców. Osoby zamieszkujące wieś stanowiły 20,5% zaś miasto 16,7%. Spośród 771 ankietowanych, 80,7% badanej populacji zadeklarowało, że nigdy nie próbowało palenia papierosów. Wśród 148 respondentów, którzy deklarowali próby palenia papierosów, 29,7% uczniów szkoły podstawowej zaznaczyło odpowiedź 13 lat jako wiek pierwszego kontaktu z papierosem zaś 25,2 % uczniów gimnazjum zaznaczyło odpowiedź 14 lat. W tym aspekcie odnotowano

różnice istotne statystycznie ($p < 0,001$). Analizując płeć respondentów wskazujących wiek pierwszego kontaktu z papierosem dziewczęta zaznaczyły wiek 14 lat zaś chłopcy rok niżej - 13 lat. Takie same odpowiedzi dotyczące podania wieku inicjacji nikotynowej odnotowano analizując miejsce zamieszkania badanych respondentów, lecz zarówno płeć jak i zamieszkanie na wsi/w mieście nie wykazały różnic istotnych statystycznie (odpowiednio: $p = 0,198$, $p = 0,174$). Respondentom zadano pytanie dotyczące liczby wypalonych papierosów w swoim dotychczasowym życiu. Wśród 148 respondentów, którzy mieli za sobą inicjację nikotynową 40% dziewcząt i 27,4% chłopców (co stanowiło 33,8 % osób deklarujących kontakt z papierosem) próbowało palenia poprzez 1 lub 2 pociągnięcia (nie wypalając całego papierosa), 22,3% respondentów potwierdziło wypalenie od 2 do 5 papierosów w swoim życiu. Odpowiedź 6 do 15 sztuk wypalonych papierosów zaznaczyło 18,7% dziewcząt i 11% chłopców. Podobną liczbę wypalonych papierosów odnotowano w badaniach przyjmując za kryterium miejsce zamieszkania oraz poziom edukacji. Zarówno w aspekcie płci, poziomu edukacji oraz miejsca zamieszkania różnice te nie były istotne statystycznie. Zdecydowana większość respondentów (79,5%) posiada wiedzę z zakresu papierosów elektronicznych, jak również wiedzę na temat samodzielnego przygotowania tzw. skrętów (77,8%). Wiedzę o paleniu tytoniu przy użyciu sziszy lub fajki wodnej zadeklarowało 36,8% respondentów i różnica ta była istotna statystycznie w aspekcie kryterium płci. ($p = 0,019$). Zdecydowana większość respondentów (75,3%) nigdy nie próbowała wyrobów tytoniowych. W okresie przeprowadzonych badań wśród dziewcząt, które zadeklarowały wiedzę na temat innych niż papierosy wyrobów tytoniowych najwięcej 14,4% paliło papierosy elektroniczne, a 6,4% skręty robione przez siebie. Wśród chłopców wartości te wynosiły odpowiednio 21% i 9,8% dla tych samych wyrobów tytoniowych. W odniesieniu do palenia bidi, tytoniu z sziszy lub fajki wodnej i papierosa elektronicznego zaobserwowano różnicę istotną statystycznie w kryterium płci. Wśród respondentów 95,2% uczniów nie próbowało nigdy palenia cygara/cygaletki. Wśród badanych respondentów, 31,1% (24,5% dziewcząt i 39% chłopców) badanych uznało, że e-papierosy są mniej szkodliwe od tradycyjnych papierosów, 22,4% badanych nie posiada wystarczającej wiedzy na temat tych wyrobów tytoniowych. W kryterium płci zanotowano różnice istotne statystycznie ($p < 0,001$). Wśród respondentów, którzy potwierdzili fakt palenia papierosów, najczęstszym sposobem na zdobycie papierosa było zaproponowanie go przez osoby ze środowiska badanych, co stanowiło 37,3 % ogółu osób palących. Zanotowano sprzeczności w odpowiedziach związanych z możliwością zakupu papierosów w sklepie przez dzieci. W 47,2% odpowiedzi uczniowie uznali, że ogólnie nie jest łatwo kupić dzieciom papierosy, zaś 49,5% uczniów nie potwierdziło takiej opinii.

Niepokojącym sygnałem jest fakt, że 17,6% osób ankietowanych odpowiedziało, że sami kupili dla siebie paczkę papierosów pomimo istniejących restrykcji w tej kwestii. Dla 15,7% respondentów ktoś inny kupił papierosy. Uczniowie w 71,2% zdecydowanie zaprzeczyli, że paląc papierosy czujemy się atrakcyjniejsi, pewniejsi siebie i pasujący do innych. Wśród badanych uczniów ponad połowa (53,4%) ankietowanych deklarowała, że żaden z domowników nie używa wyrobów tytoniowych zaś 42,4% badanych (45,7% dziewcząt i 38,5% chłopców) odpowiedziało, że domownicy palą papierosy. Odnotowana różnica była istotna statystycznie ($p=0,042$). Ponad połowa ankietowanych tj. 53,7% osób (54% dziewcząt i 53,3% chłopców) odpowiedziało, że nie rozmawiała z rodzicami/opiekunami o nieużywaniu papierosów i innych wyrobów tytoniowych. Dorosłym respondentom zadano pytanie, czy wśród osób z nimi mieszkających są osoby palące tytoń. Ponad połowa ankietowanych tj. 67,7% (68,5% kobiet, 64,5% mężczyzn) odpowiedziało zaprzeczając, zaś 26,8% potwierdziła dzielenie wspólnej przestrzeni mieszkaniowej z osobą palącą papierosy. Wśród osób deklarujących palenie tytoniu zadano pytanie dotyczące charakteru palenia papierosów lub innych wyrobów tytoniowych. Ponad połowa ankietowanych 56,5% oświadczyła, że na dzień badania nie pali wcale, zaś 21,7% osób odpowiedziało, że codziennie pali papierosy. Poza własnym miejscem zamieszkania oraz środowiskiem domowym osób bliskich dziecka (krewnych, znajomych) gdzie najczęściej dochodzi do biernej ekspozycji na dym tytoniowy pytania ankietowe dotyczyły również miejsc publicznych, w których możliwe jest narażenie dziecka na dym tytoniowy. W przypadku przystanków autobusowych, przejść dla pieszych 58,8% ankietowanych potwierdziło narażenie dziecka na kontakt z dymem tytoniowym.

Wnioski. Znamienna większość badanych dzieci i młodzieży z województwa podkarpackiego nie paliła papierosów (80,7%). Wśród uczniów deklarujących próby palenia istotnie statystycznie częściej po papierosa sięgali uczniowie gimnazjów niż uczniowie szkół podstawowych. Badana grupa podkarpackich uczniów w zdecydowanej większości nie używała również innych wyrobów tytoniowych (75,3%). Uczniowie deklarujący używanie powyższych wyrobów tytoniowych najczęściej sięgali po papierosa elektronicznego oraz tytoń z szyszy lub fajki wodnej. Chłopcy w porównaniu do dziewcząt zdecydowanie częściej używali wyżej wymienionych wyrobów tytoniowych a różnica ta była istotna statystycznie. Nie odnotowano różnic istotnych statystycznie w odniesieniu do miejsca zamieszkania oraz poziomu edukacji badanych uczniów. Wpływ środowiska rówieśniczego, a także środków

masowego przekazu nie zwiększał istotnie statystycznie ryzyka palenia papierosów w badanej grupie dzieci i młodzieży z województwa podkarpackiego.